

МЕТАФОРИ АБСУРДУ У РОМАНІ Е. БЬОРДЖЕСА „МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН”

Друга половина ХХ ст. вкарбувалася в історію, як серйозний перетин і протистояння різних видів мистецтва. З написаним і надрукованим словом змагалися усне мовлення, яке звучало по телебаченню і радіо, і головне, візуальна образність кінематографа і телеекрана. Практики і теоретики кіномистецтва неодноразово зауважували, що в минулому слово мало гіпертрофоване значення; а нині, люди вчаться бачити світ по-новому; людство переходить від понятійно-словесної до візуальної культури. Теоретик телебачення М. Маклюен (Канада) у своїх книгах 60-х рр., стверджував, що у ХХ ст., сталася друга комунікативна революція (перша була під час винайдення друкарського верстату); завдяки телебаченню, яке володіє гігантським потоком інформації, у людини виникає відчуття всемогутності, адже будь-яка новина є доступною миттєво і наша планета перетворюється на дружній дев'ятиповерховий будинок. Також теоретик зауважує, що телебачення отримує небувалий ідеологічний авторитет: телеекран буквально нав'язує той чи інший погляд на дійсність. Позиція людей більше не є індивідуальною. Бути індивідуальним не є модним. Отже, телебачення поєднало в негативному сенсі цього слова, усіх людей, які радісно впустили у своє життя телебачення.

Звичайно, говорячи про цей новий вид мистецтва, не можна не згадати комп'ютер, який практично крок у крок прийшов разом із ним. Таке бачення майбутнього було характерне не тільки для країн заходу, але й для пострадянських країн. Було б доречно згадати вислів героя радянського фільму В. Меньшова „Москва сльозам не вірить” 1980р., який говорить, що телебаченню належить майбутнє, тільки телебачення і нічого іншого.

Ентоні Бьорджес (1917 - 1993) був відомий не тільки як англійський письменник, а як журналіст і літературознавець. Його літературна спадщина не перестає обговорюватись і опрацьовуватись. За життя Е. Бьорджес мав скандальну репутацію, адже письменник не боявся експериментувати і вести дискусії на заборонені теми. Його не цікавила актуальність проблеми в літературі, але його цікавила проблема, яка актуальна за вікнами його квартири. Тому усі його твори, які ввійшли до всесвітньої бібліотеки були написані молодим автором, але в той же час зрілою людиною. Золотим і плідним періодом письменника звично вважати 1960-ті рр. В цей час написані такі твори як „На сонце несхоже” 1964 р., „Журавлина для ведмідів” 1962 р., „Всередині містера Ендербі” 1961 р., „Прагнуче зерно” 1960 р., „Трепет сподівання” 1964 р., „Право на відповідь” 1960 р., „Хворий лікар” 1960 р. і „Механічний апельсин” 1962 р. Ці романи були написані у період, коли у автора знайшли пухлину мозку і він очікував скорої смерті. Тому Е. Бьорджес вирішив, що мусить встигнути повідати все цьому світу, що мав на меті, не зважаючи на

норми і сталі правила. Романи Е. Бьорджеса 1960–х рр., відобразили досвід воєнної і колоніальної служби автора а також розвинувся конфлікт двох різних систем (Заходу і Сходу, лібералізму і автократії). Письменник також зачепив болючу тему сучасної Великобританії, яка просувалася по шляху комерціалізації і духовного занепаду. Телебачення, яке зомбувало людей, прихований расизм і профанація духовних цінностей - це явища, які найбільше цікавили автора у 1960-х рр.

Відразу після того, як діагноз не виправдався, Е. Бьорджес відходить від зображення сучасності і пише ряд романів із елементами антиутопії. Це дає змогу звернутися до вічної теми – протистояння добра зі злом. Незабаром вона постала у романі „Механічний апельсин” 1962 р. Шалена популярність до роману прийшла після екранізації С. Кубрика 1971 р. Насильне перевиховання юного героя із садиста у добропорядного юнака зображено як неприпустимий спосіб вилучення із суспільства насилля та жорстокості. Право вибору повинно бути можливим не тільки для кожної вільної людини, а й для вільної країни. Автор роману „Механічного апельсину” зовсім по-новому зобразив значимість слова „цінність”, через опис характеру головного героя. Цінність – це дещо, що має позитивне значення. Вона може бути реально існуючим предметом чи метафізичним явищем. Цінності прийшовши у життя людини мають роль маяків або орієнтирів. Кожне десятиліття вони змінюються, звичайно не глобально, але досить помітно. Горячи про роман „Механічний апельсин”, можна сміливо зробити висновок, що Е. Бьорджес зобразив цінності, які були сенсом життя підлітків. Автор сміло взявся описувати цю особливу групу суспільства, і тим самим вклав у роман елемент скандалу.

Термін „характер” був присутній уже у давній Греції. У книзі „Характери” Феофраста, учня Аристотеля, це поняття означає людину, яка є носієм і уособленням якоїсь однієї властивості, здебільшого негативної. У сучасному житті прийнято вважати, що характер є дещо іншим, як внутрішній світ людини, який досить не простий, багатоплановий, і не завжди гармонійно-поєднаний із зовнішністю. У літературі під словом „характер” потрібно розуміти не життєву основу зображуваного, а персонаж, відтворений з його багатоплановими рисами, а саме тому і прийнятий як жива людина. Зображення характерів відкрило мистецтву шлях до людського світу, як індивідуально-особистого. Е. Бьорджес взяв типовий характер підлітків Великобританії і відобразив його у головному герої „Механічного апельсину.” Але зображення характеру не можливе без мови. Мовний аспект літератури – двохплановий. Мова, по-перше, постає як спосіб зображення; а по-друге в якості предмета зображення – комусь приналежних і когось характеризуючих висловлювань. Саме другий аспект літератури і допомагає вибудувати характер героя. Отже головний герой „Механічного апельсину” – Алекс, юний правопорушник.

Саме він та його друзі говорять мовою сленгу. Як відомо, це явище притаманне підліткам усіх часів. Як було зауважено вище, кожне десятиліття не схоже одне на одне. Отже, і сленг підвладний змінам часу. Мета Е. Бьорджеса

була винайти такий, який би був актуальний на всі часи і зрозумілий для усіх країн світу. Саме в той час письменник багато подорожував. Він відвідав Ленінград і там зустрів „стиляг” . Саме така зустріч остаточно поклала кінець усім ваганням митця. Е. Бьорджес зрозумів, що молодіжна злочинність явище інтернаціональне. Рішення прийшло саме собою. Автор поєднав дві найважливіші мови світу англоамериканську і російську. Було б не вірним використовувати лише чисту англійську, адже відомо що американський варіант мови має у собі багато слів, які в англійській є сленгом. Можна зробити сміливе припущення, що письменник поєднав саме такі мови не задля літературного експерименту, а більше задля політичного. Е. Бьорджес був талановитим журналістом. Але його найдужче цікавила Радянська імперія, адже людина заходу там було рідкісне явище. Про холодну війну не говорили в новинах, але усі люди світу були в постійному остраху за своє життя, яке припинилося б через ядерну бомбу, яка могла впасти на голову будь-якої миті. Поєднуючи дві мови країн-лідерів, письменник намагався сказати, що гонитва за лідерством у світі безглузда, адже всередині обох країн-гігантів проблеми спільного характеру. Після Другої Світової війни весь світ був розгублений, потрібно було відбудовувати не тільки економічні збитки, а й духовні. Особливо це стосувалося молодих людей, майбутнього кожної країни. Нікому не було до них діла, отже їх розвиток залежав від гонитви за технічним прогресом і лідерством у світі. Дуже легко уявити молодь нашого часу, яка приречена на ганебне майбутнє без належного виховання і належного нагляду за нею. Е. Бьорджес не міг писати про такі речі відкрито, не тому що він боявся, а тому що книга могла бути не надрукована. Книгу надрукували, але все таки існувала заборона на неї аж до 1990 р. в Англії. У Радянський Союз книга не потрапила, вона прийшла уже на пострадянський простір.

Звичайно в реальному житті такого сленгу не було, адже „Механічний апельсин” – це роман антиутопія. Але враховуючи, що підлітки є в кожній країні, і ця група людей постійно придумує свої власні слова, свій стиль, свою власну країну у якій є тільки їх погляди – і тільки вони є правильними. Типовим для підлітків є запозичувати „модні слівця” із іншої мови, наприклад „денді”, „ти вдягнений немов денді”. За теорією літератури це слово належить до варваризмів. Адже воно запозичене в англійській мові і принесено до нашої в незмінній формі. 90% підлітків світу користується варваризмами саме принесеними із англійської мови. А Е. Бьорджес у романі „Механічний апельсин” вирішив зобразити цю ситуацію, але навпаки. Підлітки Великобританії говорячи англо-американською мовою вживали варваризми, які взяті з російської. Провівши порівняльний аналіз текстів роману „Механічний апельсин” російського та англійського текстів, нижче наведені приклади.

„There was me, that is Alex, and my three droogs, that is Pete, Georgie, and Dim”.
(Це я — Алекс, і три моїх товариша: Піт, Джорж і Тьом)[1:3]*Переклад Желєзовської І.Е.* Це речення представлене англійською мовою. Усі слова є зрозумілими, окрім „droogs”. Це слово „друзі”, але воно написано англійськими

літерами, на кшталт „dandy”, адже якщо підлітки не знають англійської, вони слово пишуть по звукам рідною їм мовою. В українському перекладі слово „druga” написане англійськими літерами, що підтверджує, той факт, що Е. Бьорджес запозичив російські слова для створення варваризмів в англійській. Коли люди чують таке вторгнення варваризмів у своїй мові, у них на рівні підсвідомості виникають асоціації і уявлення про ту мову, з якої вони запозичені. Більше того, їх значення доповнюється уявленнями про побут та культуру нації. Зазвичай варваризми вводяться у мову не у чистому вигляді, а у видозміненому, тобто звуки іноземної мови замінюються відповідними до рідної, іноземні суфікси та закінчення також замінюються на суфікси рідної. У російському перекладі роману ми бачимо слово „druga” із закінченням множини родового відмінку, яке притаманне українській і російській мові. В англійському варіанті написано „droogs”. Корінь залишився такий, як мовою оригіналу, тобто на українській мові „друг”, але з приєднанням англійського закінчення множини „s”. Таким чином, читачам легше сприймаються слова іншої мови. Е. Бьорджес здебільшого піддав експерименту іменники, хоча прикметники і дієслова також можна зустріти в тексті. Автор ретельно підбирав слова для цього сленгу. Іменники, які ввійшли до оригіналу роману в не перекладеному вигляді, мають негативне значення, або зухвале. Тобто письменник підібрав ті іменники, які б найдужче зацікавили розбитного підлітка. Прикладом цього є речення: „I was dancing with my britva like I might be a barber on board a ship on a very rough sea.” В перекладі на це звучить так: „Я витанцьовував із своєю бритвою у руці, як який-небудь корабельний перукар у негоду”. Тут виділене слово „britva”. Алекс вжив це слово щоб підкреслити, що він надзвичайно уміло з нею вправляється, тобто наносить травми людям. Для нього вона є супутником у його нічних прогулянках, надзвичайно цінною річчю, а для світу навколо - згубною. Тобто цей приклад є влучним і для підкреслення того факту, що у підлітків поняття „цінність” значно відрізняється від понять дорослих людей (якщо не брати до уваги винятки із кримінально світу). Можна зробити припущення, що Е. Бьорджес вирішив надати екзотичності роману за допомогою варваризмів не просто так.

Варвари – це люди, які для давніх греків, а потім для римлян, були чужоземцями, говорили незрозумілою мовою, і які були віддалені від їхньої культури. В переносному розумінні варвари – це не освідченні, грубі, жорстокі люди, руйнівники культурних цінностей. Можна сміливо перенести це поняття на підлітків, які описує Е. Бьорджес. Підлітки 60-х рр., були варварами, адже вони з легкістю нищили всі цінні для людей метафізичні явища: порядність, людяність, вихованість. Вони мали свої власні цінності: знущання, сарказм, недовіру, ненависть, брехню. Головний герой роману „Механічного апельсину” сам розповідає про свої вчинки і про вчинки своїх друзів мовою сленгу. Е. Бьорджес назвав його – мовою „надцятих”, зауваживши, що це його скромний подарунок наступним поколінням підлітків.

Отже мова, яка розкриває характер головного героя – мова „надцятих”. Вона має у собі низку цікавих явищ. Е. Бьорджес наситив мову головного героя метафорами-абсурду.

Абсурд це – безглуздість, нісенітниця, те, що суперечить здоровому глузду людини. Також незвичайний, нелогічний, дивний випадок або феномен, котрий не має сенсу. У літературознавстві термін у цьому значенні вживається істориками літератури і критиками, які аналізують поведінку персонажів художніх творів з позиції правдоподібності. Термінологічного статусу абсурд набуває у словосполученнях „література абсурду”, „театр абсурду”, які використовуються для умовної назви художніх творів, що змальовують життя у вигляді начебто хаотичного нагромадження випадковостей, безглуздих ситуацій. Література абсурду торкається найрізноманітніших проблем: психологія, соціум, криза духовних цінностей. За логікою абсурду виникають унікальні образи і категорії: насилля і сміх, гумор і святість. Згаданий вище „театр абсурду” допомагає зрозуміти, чому метафори, які створив Е. Бьорджес ми назвали „метафорами абсурду”. „Театр абсурду” – це найбільш значне явище театрального авангарду другої половини ХХ ст. Драми „абсурдистів” шокували глядачів і критиків, нехтували драматичними канонами, застарілими театральними нормами, умовними обмеженнями. Бунт авторів „театру абсурду” – це бунт проти будь-якого регламенту, проти здорового глузду й нормативності. Фантастика у творах абсурдизму змішується з реальністю, людською мовою говорять звірі. Драматурги-абсурдисти майже одностайно твердили про те, що комічне – це трагічне, а трагедія – сміховина. Вони намагалися вирішити проблему комунікабельності. Повертаючись до роману Е. Бьорджеса „Механічний апельсин”, стає очевидним, що метафори, які вжив письменник мають у собі тенденції літератури абсурду. Роман був написаний у 1962 році, тоді коли на літературному просторі змішалися декілька літературних течій, або існували паралельно: екзистенціалізм, авангардизм, постмодернізм, новий роман, сердиті молоді люди, розбите покоління, література абсурду. Було б доречно згадати ще раз, що роман „Механічний апельсин” є роман антиутопія.

Далі представлений аналіз метафор, які ми називаємо „метафори абсурду.” Вони виконують свою абсурдну роль будучи введеними у речення.

„Джорж сунул ему толчок кастетом в беззубый рот, от чего кашка взвыл, и хлынула кровь, блин, красота да и только”. [Джорж пихнув його кастетом у беззубий рот, від чого старикашка завив і потекла кров фонтаном, краса і тільки!] Ключовими словами є „краса” і „кров”. Якщо проаналізувати значення цих слів у контексті світової літератури, то стає очевидним, що кров не може асоціюватися з красою. Адже „краса” є дечим позитивним, що спонукає людину відчувати щастя, радість, приємне хвилювання, в той час, як „кров” , яка виступає на тілі людини є дечим негативним. Кров викликає страх, біль, переживання, збентеження. Отже, для людини з нормальною психікою є

неприпустимим порівняти кров на тілі людини із красою. Тобто таке порівняння є абсурдним.

Наступний приклад також доводить вище згадану теорію: „Я еще дал deng, чтобы им с утречка принесли на дом по дюжине пива, а они, дескать, пусть только свои voniutshije адреса рассыльному оставят”. [Я ще дав їм грошей, щоб зранку принесли ще по дюжині пива, а вони, так би мовити, хай залишать свої вонючу адресу розсильному]. Це речення має в собі метафори-прикметники. Для них характерне зближення прямого та непрямого значення. Адреса є абстрактне явище, а прикметник „вонючий” наділяє конкретний предмет неприємним запахом. І таке співіснування є абсурдним, тому що адреса не має властивості виділяти будь-які запахи. І було б доречно, повторитися і сказати, що слово „адреса” несе в собі позитивне значення, адже під адресою ми розуміємо будинок, тобто витвір архітектури, і сам адресат, тобто людину. Щодо слова „вонючий”, то воно має в собі негативне значення, адже цей прикметник наділяє будь-який об’єкт чи суб’єкт неприємним запахом. Під неприємним запахом люди розуміють бактерії, бруд, гниття. Отже такий аналіз продемонстрував, що метафора „voniutshije адреса” є абсурдною. Наступне речення є також прикладом явища, яке підлягло аналізу: „Я оказался в темноте, ошестинившийся со всех сторон углами каких-то шкафов, кроватей, тяжелых табуреток, книг в коробках и книг рассыпью.” [Я опинився у темряві, яка ошестинилася з усіх боків краями якихось шкафів, ліжок, важких стільців і книжок у коробках і на підлозі]. Відразу привертають увагу слова „темрява” і дієприкметник від слова „щестиниться”. Слово „темрява” є іменником, який позначає нічну пору доби, або приміщення, в якому немає світла. Саму по собі темряву неможливо відчутти, і в принципі не можливо побачити, адже якби людини опинилася в суцільній темряві, то вона б не бачила взагалі нічого. Але історично так склалося, що коли люди говорять про темряву, то мають на увазі зовсім незначний відсоток світла. А дієслово „щестинитись” використовують, коли говорять про щетину на обличчі чи на щітці, або, коли говорять про шерсть. Темрява не може мати ані шерсті ані щетини. Саме тому таке поєднання є також абсурдним. Хотілося б привести нижче ще декілька прикладів метафор абсурду: „Обе вмиг оказались раздеты и заходились от хохота, находя необычайно забавным вид дяди Алекса, который стоял голый. Потом вынул из конверта несравненную Девятую, так что Людвиг Ван теперь тоже стал пагоі, и поставил адаптер на начало последней части, которая было сплошное наслаждение.” [Обидві вмиг опинилися без одягу заливаючись сміхом, знаходячи вигляд дядька Алекса смішним, який стояв голий. Потім вийняв із конверта незрівнянну Дев'яту, тому Людвіг Ван також став голий, і ввімкнув адаптер на початок останньої частини, яка була справжньою насолодою]. Неодмінно потрібно сказати що уся планета схилиє голову перед великим німецьким композитором, дережером, і піаністом Людвігом Ван Бетховеном. Композитор помер у XIX ст. А коли ми говоримо прикметник „голий”, то маємо на увазі людину без одягу, і це слово звучить абсурдно по

відношенню до композитора, який помер майже двісті років тому назад. Тому це є також метафорою абсурду. Звичайно потрібно відмітити, що Е. Бьорджес хотів продемонструвати комічний ефект такої метафори. Роман „Механічний апельсин” наповнений „комічним” і „трагічним”. І нарешті останній приклад, який покаже наявність у тексті метафор-абсурду: „То есть во-первых, obaldennyje grudi, выставленные прямо на показ, потому что платье у нее было с таким низким-низким вырезом. Во-вторых, божественные ноги, а походка такая, что прямо в кишках sverbit.” [Тобто по-перше, прекрасні груди, які були виставлені на показ, тому що сукня у неї була з таким низьким-низьким вирізом. По-друге, неземні ноги, а хода така, що аж у кишках свербіло]. Слова, які підлягають аналізу це „хода” і нероздільний вираз „свербить у кишках”. Коли говорять про красиву дівчину, то її хода є об’єктом естетичного задоволення. В українському фольклорі зустрічається вираз „не йде, а пише”. Тобто жіночу ходу порівняли із почерком, із письмом. Якщо подивитися глибше, то навіть із художнім твором, який є також об’єктом естетичного задоволення. Але юний правопорушник Алекс порівнює красиву жіночу ходу із свербінням у кишках. „Свербіння” ж є неприємним відчуттям і воно пробуджує тільки роздратування. Але свербіж може виникнути тільки на поверхні тіла, а не у середині, тим паче у кишках, які є внутрішнім органом. Тому таке висловлювання по відношенню до красивої дівчини є абсурдним.

Е. Бьорджес не просто так вжив саме такі метафори у романі „Механічний апельсин”. Це роман про підлітків, які могли б заповнити весь світ. Е. Бьорджес показав, що може статися якщо ми не будемо приділяти увагу підростаючому поколінню. Ми побачили, якою мовою вони будуть говорити, яке ставлення у них буде до цінностей, краси і старості. Відсутність виховання і порядку у суспільстві гарантує абсурдний сенс життя наших дітей. На сторінках роману „Механічний апельсин” ми зустрічаємо відсутність компромісу старості і юності. Без нього все життя планети є абсурдним. Письменник створив „роман-попередження”, що може накоїти надмірне зловживання набутками технічного прогресу. Діти повинні більше читати і говорити, щоб мова їхня не була перенасичена нісенітницями. Помилки минулих років були скоєні, щоб більше ніколи не повторюватись у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burgess A. A Clockwork orange/ Burgess A. – СПб.: КОРОНА принт, КАРО. 2007. – 288 с.
2. Бахтин. М. Вопросы литературы и поэтики / М. Бахтин. – М.: Худож. Лит, 1975. – 504 с.
3. Берджесс Э. Заводной апельсин / Берджесс Э. [пер. с англ. Ю. П. Тюрина]. – М.: Патриот, 1993. – 381 с.

4. Галич О. Теорія літератури: Підручник / Галич О., Назарець В., Васильєв Є. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

АНОТАЦІЯ

Железовська І.Е. Метафори абсурду у романі Ентоні Бьорджеса „Механічний апельсин”.

Ентоні Бьорджес (1917 - 1993) був відомий не тільки як англійський письменник, а як журналіст і літературознавець. У „Механічному апельсині” 1962 р. Е. Бьорджес зобразив цінності, які були сенсом життя підлітків. Автор сміло взявся описувати цю особливу групу суспільства, і тим самим вклав у роман елемент скандалу. Мова, яка розкриває характер головного героя – мова „надцятих”. Вона має у собі низку цікавих явищ. Е. Бьорджес наситив мову головного героя метафорами абсурду. Це роман про підлітків, які могли б заповнити весь світ. Е. Бьорджес показав, що може статися, якщо ми не будемо достатньо приділяти увагу підростаючому поколінню.

Ключові слова: Е. Бьорджес, абсурд, метафора, конфлікт.

АННОТАЦИЯ

Железовская И.Э. Метафоры абсурда в романе Энтони Берджесса „Механический апельсин”.

Энтони Берджесс (1917- 1993) был известный не только как писатель, но и как журналист и литературовед. Золотым и плодотворным периодом писателя привычно считать 1960-е гг. В это время был написан роман „Механический апельсин” 1962 г. Говоря об этом романе, можно смело сделать вывод, что Э. Берджесс изобразил ценности, которые были смыслом жизни подростков. Автор смело взялся описывать это группу общества, и тем самым внося в роман элемент скандала. Язык, который раскрывает характер главного героя – язык „надцатых”. Он содержит в себе много интересных явлений. Э. Берджесс наполнил язык главного героя метафорами абсурда. Этот роман о подростках, которые могли бы заполнить весь мир. Э. Берджесс показал, что может случиться, если мы не будем уделять достаточно времени подрастающему поколению.

Ключевые слова: Э. Берджесс, абсурд, метафора, конфликт.

SUMMARY

Zhelezovska. I.E. Metaphors of absurd in the novel by Entony Burgess «Clockwork orange».

Antony Burgess (1917 - 1993) was not famous only as a writer, but also as a journalist and a specialist in literature. It was considered that that the most successful period of his literary works was during the 1960s. In this period he wrote the novel «Clockwork orange» 1962. We can draw a conclusion that E. Burgess depicted the values of teenager's life. The author bravely described this social group of people, and it gave an element of scandal to this. The language that shows the inner world of the main character is – the language of «nadcatuh». It has many interesting phenomena in itself. E. Burgess saturated the language with metaphors of absurd. This novel is about the teenagers that could have lived in every country. The author showed us what can happen if we do not pay enough attention to the younger generation.

Key words: E. Burgess, absurd, metaphors, conflict.

Стаття рекомендована до друку доц. К. філол. н., доц. кафедри зарубіжної літератури і класичної філології ХНУ ім. В.Н. Каразіна Криворучко С.К.